

ARTICLES CENTRALS

Interrompre el conflicte

Roger Mac Ginty

Director del Durham Global Security Institute

Arreu del món hi ha operacions de consolidació de la pau de gran abast. Tanmateix, sorprèn l'absència d'aquestes operacions, com a pràctica i com a llenguatge específic, en molts contextos greument afectats per la violència. En particular, hi ha països (en especial, d'Amèrica Llatina i el Carib) que pateixen taxes de violència molt elevades que no solen considerar-se mereixedors d'iniciatives de construcció de pau. I això malgrat que els alts nivells de violència tenen un impacte molt perjudicial en la seva societat i govern; i que la violència sovint assoleix un caràcter i una magnitud pròpies d'un conflicte militar. En absència d'iniciatives de construcció de pau i davant la manca de capacitat o atenció del govern nacional, sovint es cedeix a les persones i les comunitats la tasca de prendre mesures per protegir-se. De vegades, persones i comunitats han pogut plantar cara per mirar d'interrompre un conflicte, per posar-hi pals a les rodes. Precisament, aquest breu article reflexiona sobre les oportunitats de generar interrupcions als conflictes.

L'auge de la construcció de la pau

Durant els darrers cinquanta anys (i especialment els darrers trenta), s'ha establert una àmplia infraestructura internacional i transnacional de construcció de la pau. Comprèn un sistema d'institucions sovint entrelaçades (nacionals, multilaterals i transnacionals) amb l'objectiu de prevenir el conflicte, reduir-ne l'impacte, facilitar-ne la "resolució" i rehabilitar les societats i les institucions un cop s'hagi apaivagat. Aquesta infraestructura es complementa amb un "programari", és a dir, un sistema de protocols i procediments operatius cada cop més professionalitzat. S'han interioritzat

dècades de les denominades “millors pràctiques” i hi ha un acord generalitzat sobre els mecanismes i enfocaments més adequats per al ventall de problemes que afecten les societats en conflicte. S’ha desenvolupat un argot, un llenguatge d’especialitat amb els termes de la construcció de pau, que facilita la comparació entre casos.

A més del desenvolupament d’una infraestructura de construcció de pau i l’estandardització dels procediments operatius, s’ha format una classe professional de constructors de pau. Aquesta cohort transnacional, que ja suma desenes de milers d’integrants, sovint amb formació i títols especialitzats, treballa per a les Nacions Unides, organitzacions internacionals, governs nacionals i ONG (internacionals). A més, s’hi afegeix un sector considerable de consultoria privada i organitzacions amb ànim de lucre.

“Sorprèn l’absència d’operacions de consolidació de la pau en molts contextos greument afectats per la violència”

El resultat és el d’un sector pròsper que opera en molts contextos afectats per conflictes. En cert sentit, hi ha hagut una espècie de “caravana” de construcció de pau, amb el desplaçament de l’atenció i els recursos internacionals d’un context a un altre a mesura que un conflicte s’agreuja i un altre es calma: de Cambodja, a Bòsnia, Sierra Leone, la República Democràtica del Congo i Colòmbia, amb moltes parades entremig. Al llarg del camí, s’aprèn i es perfeccionen les millors pràctiques.

Una construcció de pau selectiva

Malgrat l’àmplia infraestructura que representa i els recursos que s’hi dediquen en múltiples contextos, la construcció de pau – com a pràctica i com a llenguatge – s’aplica de manera selectiva. En alguns casos, els actors en conflicte posen l’accent en els enfocaments de seguretat i amb prou feines donen valor a la construcció de pau. El cas d’Israel i Palestina n’és un bon exemple. En aquest cas, Israel, com a actor més

poderós, prioritza un enfocament basat en la seguretat[1]. Les intervencions internacionals que es podrien qualificar de “construcció de pau” sovint són, de fet, enfocaments securitaris. En el cas de conflictes al Nord global, és possible que els estats no vulguin admetre la necessitat de construcció de pau. En certa manera, aquesta es pot veure com una cosa necessària només “lluny”, a les zones distants afectades pel conflicte. Així, per exemple, els Estats Units registren uns nivells significatius de violència (en bona part, amb una dimensió racial) i una tensió contínua (o, fins i tot, creixent) entre les comunitats negres i les forces policials[2]. Tanmateix, pels Estats Units, admetre que necessiten una iniciativa de construcció de pau o alguna via de resolució de conflictes d'àmbit nacional seria una humiliació, ja que suposaria reconèixer la complexitat del problema. Més encara si tenim en compte que es tracta d'un estat poderós, amb capacitat per rebutjar qualsevol iniciativa internacional de construcció de pau.

També hi ha casos amb nivells elevats de violència, sovint amb components militars en els que aquesta es considera delictiva més que no pas política. En aquests casos, governs nacionals i actors internacionals no es plantegen la construcció de pau com una opció. Diversos estats d'Amèrica Llatina i el Carib pateixen uns nivells de violència extremadament elevats. L'any 2020, El Salvador va registrar 1.322 homicidis, per sota dels més de 6.000 de 2015, però encara a un nivell alt[3]. El Brasil va patir 50.033 homicidis el 2020 (amb 6.416 persones mortes per la policia)[4]; a Mèxic, la xifra de 2020 va arribar als 34.515 homicidis[5]. En tots aquests casos, el nombre d'homicidis va superar (en alguns casos, amb escreix) la definició tècnica i àmpliament acceptada de guerra. Segons el respectat Uppsala Conflict Data Programme, la guerra és “un conflicte o confrontació que implica un estat i que assoleix almenys 1.000 morts a la batalla en un any natural concret”[6]. També és molt possible que les xifres oficials subestimïn els casos reals, atès el nombre de segrestos que desemboquen en assassinat en alguns d'aquests contextos.

“La construcció de pau, com a pràctica i com a llenguatge, s'aplica de manera selectiva malgrat

L'àmplia infraestructura que representa i els recursos que s'hi dediquen”

De fet, si ignorem el nombre total d'homicidis i ens centrem en la taxa d'homicidis per cada 100.000 habitants, les situacions a Hondures, Guatemala i Jamaica són especialment punyents. Les xifres anuals agregades d'homicidis no superen la marca dels 1.000, atès que son països amb poblacions relativament reduïdes, però les respectives taxes d'homicidis (de 44, 37 i 32 homicidis per cada 100.000 habitants) palesen el gran trastorn patit per aquestes societats. Cal tenir en compte, tanmateix, que aquestes estadístiques poden tenir matisos. Efectivament, les taxes d'homicidis no són uniformes entre països i afecten de manera diferenciada grups d'edat i gènere.

En molts d'aquests contextos, la violència se sol considerar “delictiva”, la qual cosa és fàcil d'entendre. Bona part de la violència està motivada pel benefici econòmic i sovint està relacionada amb els estupefaents. Amb tot, si superem aquesta explicació superficial, podem veure que la violència es produeix principalment en el marc d'economies polítiques complexes. Així doncs, a més d'explicacions simplistes vinculades al benefici i tràfic de drogues, hem de pensar en la legitimitat incompleta dels estats, la corrupció i la manca de capacitat de les forces de seguretat i els llegats colonials que encara structuren les economies.

El punt fonamental rau en el fet que totes aquestes societats pateixen violència *política*. Fins i tot en un cas com el d'Hondures, que no es pot atribuir al llegat d'una guerra civil recent, és difícil no posar en un context polític el nivell actual d'homicidis.^[7] Els factors racials, el sistema de propietat de la terra i dècades de suport dels Estats Units als diferents governs del país conflueixen per produir la complexa economia política actual.

Malgrat els elevats nivells de violència (política), el llenguatge i la pràctica de la construcció de pau no se solen aplicar a aquests contextos. En gran manera, els marcs i el llenguatge de construcció de pau estan dominats pel món anglòfon i no s'apliquen automàticament als contextos llatinoamericans. L'absència de moltes de les grans

organitzacions internacionals de construcció de pau és sorprenent. D'altra banda, la teoria i la pràctica de la pau s'han anat configurant a partir de situacions de violències amb motivacions polítiques explícites, i s'han centrat molt en la gestió de qüestions relacionades amb la identitat. Per tant, moltes de les activitats més habituals de la construcció de pau poden resultar inadequades per fer front a la violència d'alta intensitat d'algunes zones del Brasil o Mèxic.

“Els marcs i el llenguatge de construcció de pau estan dominats pel món anglòfon i no s'apliquen automàticament als contextos llatinoamericans”

L'envergadura del desgavell provocat per aquest tipus de violència sovint estructural i sistèmica és indiscutible. És una violència que està integrada en el funcionament de les societats i en les accions de les persones, les famílies i les comunitats, en l'àmbit més micro. Afecta els processos quotidians de pensament, perquè les persones anticipen la violència i prenen mesures per evitar-la tan bé com poden; o per sobreviure-hi. Hi ha moltes raons per les quals la construcció de pau no és considerada com una opció viable en aquests contextos. Per exemple, d'acord amb algunes pràctiques de construcció de pau, pot ser necessari reconèixer la legitimitat de determinats grups i causes, quelcom difícil d'assumir quan aquests grups són assenyalats com a criminals. A més, els programes i projectes de construcció de pau són sovint (tot i que no sempre) iniciats i patrocinats per actors externs. Un d'aquests actors, les Nacions Unides, té el mandat principal d'intervenir en cas de conflictes internacionals i requereix l'aprovació explícita dels estats amfitrions abans d'operar.

La resposta formal davant d'aquests alts nivells de violència s'ha centrat bàsicament en la seguretat, amb uns nivells d'èxit erràtics; sobretot, perquè la militarització de la tasca policial ha desembocat en respostes també militaritzades per part de les bandes criminals. Cada bàndol sembla atrapat en un dilema de seguretat que requereix rearmar-se a cada pas i els civils es veuen bloquejats entre dues faccions violentes. També hi ha hagut negociacions per a la reducció de la violència entre governs i bandes

que han portat a acords informals entre les dues parts [8], si bé sovint els actors implicats en neguen la existència.

Amb tot, aquestes respostes securitàries i les ocasionals converses per a la reducció de la violència no han contribuït a fer disminuir les elevades taxes de violència ni a debilitar les complexes economies polítiques que les sustenten. Per tant, la gent “de carrer” roman en una posició precària, depenent del seu propi enginy i recursos per sortir-se’n.

Respostes de la ciutadania

En alguns casos, la ciutadania ha intentat frenar la violència i aquesta disrupció del conflicte adopta formes molt subtils. Pot succeir en l'àmbit privat, a casa, quan una germana intenta dissuadir el seu germà petit d'entrar en una banda. Encara que sembli poca cosa, aquesta tasca d'aconsellar reposadament pot ser transgressora enfront de la lògica imperant a la comunitat, d'acord amb la qual unir-se a una banda constitueix un itinerari acceptat (i possiblement esperat) per als homes joves. Quan no entra en una banda, el jove trenca una narrativa social i demostra que hi ha vies alternatives possibles (i molt possiblement té una vida més segura i causa menys danys a la societat). Les intervencions microsociològiques, com la de la germana gran, són infravalorades i poc estudiades. Tanmateix, són valuoses per il·lustrar que les bandes, els actors paramilitars, els estats autoritaris o els líders polítics que s'apropien de la representació de tot un grup amb una identitat determinada no són actors monolítics ni hegemònics. Per contra, aquests actes menors de disrupció del conflicte trenquen la lògica, la postura i la narrativa dels actors del conflicte delerosos per dominar un espai social.

En alguns contextos, la violència és tan freqüent que afecta múltiples aspectes de la vida i la quotidianitat està condicionada per la necessitat d'evitar aquesta violència tant com sigui possible i mantenir viu el més semblant a una vida familiar. Tant si es tracta del recorregut dels infants per anar a escola com de la confiança dels ciutadans en la policia a l'hora de denunciar un crim, la vida consisteix en una successió de

càlculs sobre què és segur o perillós. Sovint, aquestes decisions depenen de l'individu o la família. En molts casos, l'Estat no només manca de capacitat o d'interès, sinó que també és l'origen mateix de molta violència. Tant si es tracta d'atacs violents dels cossos de seguretat a les faveles de Rio de Janeiro com de la brutalitat policial a Kenya, els ciutadans conceben estratègies per evitar les bandes i la policia[9].

“Les accions de persones i comunitats per fer front a la violència requereixen valentia, però també capacitat per a interpretar el clima social. En alguns casos, les iniciatives en favor de la pau són del tot desaconsellables, sense més”

És comprensible que molts actes de interrupció del conflicte es realitzin amb certa discreció, “fora del radar”. Prendre posició contra la lògica o la narrativa imperant en una comunitat o rebutjar obertament la “protecció” d'una banda o d'una força policial pot atraure'n la seva ira. En alguns casos, però, les persones, les famílies i les comunitats s'han implicat en activitats que s'oposaven obertament a les lògiques àmpliament acceptades i associades al conflicte. De la mateixa manera que l'alteració del mercat per l'arribada d'un nou producte o empresa, un “mercat de conflicte” es pot veure alterat per nous actors, iniciatives, narratives i postures. Aquestes accions requereixen valentia, però també capacitat per entendre el clima social i valorar què és possible i què no. Hi ha moments en què les iniciatives en favor de la societat o la pau són del tot desaconsellables.

Malgrat els riscos, hi ha molts exemples d'individus i comunitats involucrats en la interrupció del conflicte. En molts contextos, els antics membres de bandes han participat en activitats de desvinculació o dissuasió[10]. En algunes ciutats dels Estats Units, els líders de la comunitat han establert “zones lliures de trets”. D'aquesta manera, retreuen a les autoritats la seva ineficàcia i, alhora, reppen a les bandes a respectar els drets dels ciutadans[11]. En diversos contextos de conflicte, les

comunitats han marcat “zones de pau”, com una manera de declarar la voluntat de sortir del conflicte i establir vies alternatives i més pacífiques per tirar endavant[[12](#)]. Aquestes activitats transgressores, enfrontades amb la norma social imperant, no estan exemptes de riscos. La terrible xifra de morts entre líders i activistes comunitaris a la Colòmbia del post Acord de Pau demostra, entre altres coses, la intolerància de molts actors envers els líders, les narratives, les postures i les accions alternatives.

“Gran part de l’alteració del conflicte depèn de persones amb iniciativa que decideixen promoure la tolerància i confien en el seu judici més que en les exigències d’una banda, un grup militant o un govern”

Si tot va bé, la disrupció del conflicte pot sumar suports o estendre’s a altres àmbits, ja que accions molt localitzades poden inspirar-ne d’altres. L’imaginari segons el qual els líders polítics violents tenen el suport total de la comunitat podria ser alterat per les accions o postures d’uns quants individus valents. En alguns casos, ha quedat clar que les comunitats han “superat la situació”, però no ho han fet els líders polítics o militants i això pot fer créixer les tensions entre aquests i la comunitat, i augmentar el nombre de persones que en qüestionen la seva legitimitat o estratègia. En un escenari òptim, els líders polítics i militants respondrien al sentiment de la comunitat i adaptarien el seu comportament a aquest sentiment.

Consideracions finals

Val la pena preguntar-se què poden fer els actors externs per donar suport a les iniciatives de disrupció del conflicte. És comprensible que els actors dedicats a la construcció de pau vulguin donar suport a les accions locals que semblen funcionar o donar algun tipus d’esperança. No obstant això, moltes accions de disrupció del conflicte són molt localitzades i es produeixen en privat. Són iniciatives

microsociològiques al lloc de feina, a les proximitats immediates de la llar o al barri. A més, moltes de les persones implicades en la disrupció del conflicte volen resguardar les seves accions de l'escrutini públic, per no atraure les crítiques (o quelcom de pitjor) del seu grup. Són, doncs, accions i actituds discretes i calmades i en certa manera no encaixen en els projectes de les organitzacions internacionals que promouen la pau. Un enfocament de suport més factible consistiria a invertir en educació, una via que permeti a les persones i les comunitats trobar alternatives a la violència i a la seva militància.

Algunes activitats de disrupció del conflicte sí que es presten al suport internacional i hem vist molts exemples d'ONG internacionals que donen suport a mesures locals de reducció de la violència. Tanmateix, val la pena assenyalar que gran part d'aquesta disrupció del conflicte depèn de persones que tenen iniciativa, decideixen promoure la tolerància i confien en el seu judici personal més que en les exigències d'una banda, un grup militant o un govern. Sovint es tracta de persones carismàtiques que són emprenedores socials i tenen l'empenta necessària per prendre la iniciativa i prou força per sobreposar-se a les crítiques i contratemps. Podrien, per exemple, crear un club esportiu obert a tots els membres de la comunitat, independentment de la seva identitat; o decidir no mostrar lleialtat a un cacic local. En un altre context, podrien limitar-se a seguir endavant amb la seva vida, tan bé com puguin, i ignorar l'enrenou i la naturalesa divisòria d'una campanya electoral determinada. És difícil que els actors internacionals per la pau donin suport a aquestes persones transformadores. Més encara: per als observadors externs, sovint és difícil fins i tot adonar-se d'aquestes accions molt localitzades, malgrat la gran infraestructura de construcció de pau que existeix.

[Article traduït de l'original en anglès]

[1] Turner, M. "Peacebuilding as counterinsurgency in the occupied Palestinian territory", *Review of International Studies*, 2015, 41 (1), 73-98.

[2] Vegeu, per exemple, *The Sentencing Project*.

[3] Brigida, A.C. “El Salvador’s homicide rate a historic low in 2020”, *Foreign Policy*, 3 de març, 2021.

[4] Reuters. “Murders, killings by police in Brazil rose last year, report shows”, 15 de juliol, 2021.

[5] Associated Press. “Mexico’s homicide stayed high in 2020 despite pandemic”, 20 gener, 2021.

[6] Vegeu [aquest enllaç](#).

[7] Estic agraït a Amanda Blewitt per aquest punt.

[8] Brigada, *op. cit.*

[9] Vegeu, per exemple, Tsavkko Garcia, R. “Is there no end to Rio de Janeiro’s cycle of violence?”, Al Jazeera, 27 de maig, 2021. Vegeu també “Kenya: Police brutality during curfew”, Human Rights Watch, 22 d’abril, 2021.

[10] Vegeu, per exemple, Blitzer, J. “Former gang members offer advice on how to combat MS-13”, *New Yorker*, 30 de gener, 2018.

[11] Adams, D. “How a rapper set up no shoot zones to stop Baltimore’s bloodshed”, Al Jazeera, 11 d’octubre, 2018.

[12] Hancock, L. ; Mitchell, C. eds. *Zones of Peace*. Boulder: Lynne Rienner, 2007.

Sobre l'autor

Roger Mac Ginty

Roger Mac Ginty és Director del Durham Global Security Institute (DGSi), treballa en qüestions de pau i conflicte, concretament en la intersecció entre diferents enfocaments a les estratègies de pacificació. Codirigeix el projecte “Everyday Peace Indicators” i edita la publicació *Peacebuilding* (Taylor and Francis).

Fotografia

Imatge de Ruido Photo per l'exposició 'Cara a cara amb les violències. Relats de resiliència a Centreamèrica', produïda per l'ICIP.